

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TRYFONOVA Olena Mykhaylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Physics and Methods of Teaching of Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of research interests: theory and methodology of teaching of physics and labor training.

Дата надходження рукопису 17. 06. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор М. І. Садовий

УДК 37.091.4

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

ЕТАПИ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вивчення доробку В. Сухомлинського як вченого та педагога в історичній ретроспективі має тривалі хронологічні межі та є якісно-динамічним процесом. Розгляд його творчої діяльності в діяхронії приводить сучасну педагогічну науку до розуміння усієї глибини значення для нашої держави науково-педагогічної спадщини видатного педагога, яка містить і теоретичні, і прагматично-педагогічні аспекти [2, с. 24].

Велика кількість історико-педагогічних досліджень учених з окремих аспектів педагогічної системи видатного педагога привели до групування педагогічної спільноти навколо спадщини В. Сухомлинського, наслідком чого стало виникнення та діяльність наукових шкіл: Уманської наукової школи «В. О. Сухомлинський і школа ХХІ ст.» (керівник В. Кузь); Київської наукової школи при лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України (керівник Л. Бондар); наукової школи «Українська асоціація Василя Сухомлинського» (керівник О. Савченко); Уральської асоціації «Василь Сухомлинський» (очолює В. Риндак); наукової школи «Всекитайська Асоціація Василя Сухомлинського» (очолює Ван Гао); «Міжнародне товариство послідовників В. Сухомлинського» (Німеччина, Марбург). Представники вищезазначених наукових шкіл підготували основний масив ґрунтовних досліджень окремих складових педагогічної системи В. Сухомлинського, тож вони значною мірою визначають історіографічний контур нагромаджених наукою знань про педагогічний доробок видатного педагога.

Суттєве значення в історико-педагогічній науці має сьогодні проблема періодизації розвитку будь-яких явищ, тобто визначення певних періодів. Це положення є досить важливим для нашого дослідження. Глибокого

вивчення потребують питання, пов'язані з періодизацією та освоєнням педагогічної спадщини В. Сухомлинського, адже спадщина видатного педагога, одна з найбільш складних, комплексних і багаторівневих проблем наукового знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясовано, що спроби осмислити і розробити підходи до періодизації та освоєння педагогічної спадщини В. Сухомлинського здійснили Ю. Новгородська, О. Сараєва, О. Сухомлинська, О. Чернишов та ін. Розроблена ними періодизація розвитку сухомлиністики дала можливість окреслити закономірності її розвитку, прослідкувати загальні тенденції, цілі звертання вітчизняних дослідників до спадщини видатного українського педагога.

Мета статті – огляд та аналіз історико-педагогічних праць, в яких висвітлюється етапи вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім зазначимо, що «періодизація», тобто розподіл історико-педагогічної дійсності на періоди, є неодмінним засобом пізнання будь-яких історичних явищ чи процесів. Як слушно з цього приводу зазначає академік О. Сухомлинська, проблема періодизації – одна з найголовніших наукових проблем, особливо гуманітарної сфери: від того, що береться за основу періодизації, який контекст вкладаємо в той чи інший період, що виступає рушійною силою зміни періоду, відбувається розгортання певного науково-дослідницького поля. Чітка періодизація допомагає зрозуміти структурні особливості науки, генезис та еволюцію її ідей, концепцій, методів, тенденцій розвитку; полегшує виявлення її внутрішніх закономірностей, дає можливість наукового узагальнення [10, с. 37–54].

Життя та педагогічна діяльність В. Сухомлинського (1918–1970) припадає на радянський період. У розвитку української педагогічної думки і школи за радянських часів (1920–1991 рр.) О. Сухомлинська виокремлює чотири етапи: I – 1920–1933 рр.: етап експериментування і новаторства; II – 1933–1958 рр.: українська педагогіка як складова «російсько-радянської» культури; III – 1958–1985 рр.: українська педагогічна думка у змаганні за педагогічний розвиток; IV – 1985–1991 рр.: становлення сучасного етапу розвитку української педагогічної думки в рамках радянського дискурсу [10, с. 37–54].

Російський педагог, публіцист В. Матвеев у статті «В поисках истины» (1986) [4] зауважує, що «за 40 років сприйняття Сухомлинського, його особи і його праць змінювалося, як змінювалося і суспільство, і наше життя, що вмістило в ці чотири десятиліття так багато: 1970 р. – рік, коли від нас пішов Василь Олександрович; епоха застою, повернення до комуністичної риторики 1970-х – середини 1980-х, коли дедалі більше людей зневірювалися в догмах і закликах, проймалися подвійною мораллю; перебудова і «гласність» середини 80-х рр., що пробудила до активної діяльності педагогіку співробітництва та педагогів-новаторів, які виступили за оновлення школи, навчання, виховання і залучили педагогічну спадщину Сухомлинського в оновлювальні, навіть «революційні» процеси» [4, с. 2].

У публікації «Деякі аспекти еволюції сприйняття творчості В. Сухомлинського: дорога довжиною 40 років» [9] О. Сухомлинська, проаналізувавши творчість В. Сухомлинського за 40 років, що минули з дня відходу його з життя, поділила їх на дві рівні частини: перша – 1970–1980 рр. – пізньорадянський період, від «відлиги» до «перебудови», період «підточення моноліту» (Ю. Левада, 1998), у педагогіці це – застій і початок демократизації, «педагогіка співпраці»; і друга – 1990–2000 рр. – період створення окремих держав, зокрема Росії та України, де були зосереджені досить великі наукові потенціали, і освітні системи яких почали модернізуватися, спираючись при цьому, крім усього іншого, і на творчу спадщину попередників. При цьому, О. Сухомлинська звертає увагу науковців на те, що: «основною тенденцією в перетворювальних процесах спочатку було вивчення і асимілювання західних ідей, які так довго були недоступними, критикованими, чужими. Але й серед цих ідей місце Сухомлинського було в першій чверті серед М. Монтесорі, Р. Штайнера, С. Френе» [9, с. 79].

Вчена наголошує, що «усі ці сорок років

Сухомлинський і його творчість були присутні на педагогічній дослідницькій і практичній ниві, до нього з різним ступенем інтенсивності зверталися і дослідники, і вчителі, вирішуючи насувні проблеми виховання та освіти. Тому ми дивимося на нього і як на нашого сучасника» [9, с. 75].

У публікації «Історіографія вивчення спадщини В. О. Сухомлинського» (2009) [6] дослідниця Л. Пархета акцентує увагу на освоєнні науково-педагогічної спадщини В. Сухомлинського в період з 1958–1985 рр., який, зі свого боку, пов'язаний із «Законом про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР», що вийшов у 1958 р. Авторка стверджує, що роботам науковців цього періоду належать перші спроби проаналізувати не окремі положення, висунуті В. Сухомлинським, а його погляди на навчання та виховання дітей і визначити закономірності, притаманні його педагогіці.

Частина українських дослідників, зокрема О. Сараєва [8], О. Чернишов [13] та ін. виокремлюють три етапи в розвитку сухомлиністики, особливості якої полягають у різноманітності авторських позицій, із яких висвітлюється, аналізується й розвивається педагогічна спадщина В. Сухомлинського.

Так, виходячи з позиції українського дослідника О. Чернишова, перший етап – 1948–1990 рр. – це період накопичення досліджень різних аспектів педагогічної системи В. Сухомлинського, які реалізовувалися на засадах радянської ідеології та марксистсько-ленінської методології. Джерельну базу сухомлиністики цього періоду становлять як праці самого педагога, так і кандидатські дисертації, публікації в періодичних виданнях і перші розвідки, де зроблено аналіз окремих аспектів творчої спадщини педагога. Метою звернення більшості авторів до різних аспектів педагогічної системи В. Сухомлинського було вивчення його спадщини та пошук шляхів для розв'язання проблем у контексті тогочасних реалій.

Другий етап – 1991–2000 рр. – визначається як період вивчення та інтерпретації педагогічної системи В. Сухомлинського на ґрунті національної ідеології й об'єктивного наукового, гуманістичного підходу, коли було значно розширено джерельну базу та тематику досліджень. Зростає кількість праць – монографій, публікацій у педагогічній пресі, в яких розглядається створена Василем Олександровичем педагогічна система, і вона розцінюється як вагомий внесок в історію української педагогічної думки.

Третій етап – 2001–2005 рр. – це якісно

новий період дослідження педагогічної системи В. Сухомлинського, що характеризується інтерпретацією ідей видатного педагога на основі культурологічних і компаративних підходів та з позицій філософії освіти [13].

Окремої уваги заслуговують результати наукового пошуку О. Сараєвої. У дисертаційній роботі «Педагогічна система В. О. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених» (2007) [8] вона розкрила етапи дослідження педагогічної системи В. Сухомлинського, їхню суспільно-історичну зумовленість та особливості в контексті розвитку освіти й педагогічної думки; охарактеризувала провідні тенденції вітчизняних досліджень, присвячених педагогічній системі В. Сухомлинського, обґрунтувала наукові підходи до вивчення педагогічної системи видатного педагога вітчизняними дослідниками.

Детально проаналізувавши існуючі у вітчизняній історико-педагогічній науці підходи до періодизації, О. Сараєва розробила власну періодизацію вивчення педагогічної системи В. Сухомлинського вітчизняними науковцями, яка є результатом осмислення такого суспільно-наукового феномену як сухомлиністика та усвідомлення особливостей її розвитку. Так, на основі аналізу бібліографічних показників як історіографічного джерела нею виділено наступні історичні періоди в розвитку сухомлиністики:

1) 1970–1990 рр. – період активного дослідження різних аспектів педагогічної системи В. Сухомлинського на засадах радянської методології. Даний хронологічний проміжок часу, на думку М. Богуславського та О. Сухомлинської, ознаменувався канонізацією педагогічних здобутків Василя Олександровича, відбувалась активна публікація його творів (видання п'ятитомного зібрання творів, переклад їх на різні мови світу);

2) 1991–2000 рр. – період вивчення та інтерпретації педагогічної системи В. Сухомлинського на ґрунті національної освіти та науки;

3) 2001–2005 рр. – якісно новий період дослідження педагогічної системи В. Сухомлинського, що характеризується інтерпретацією ідей видатного педагога з позицій часу [8, с. 41–42].

Отже, основою періодизації О. Сараєвої є методологія історії педагогіки, яка зумовлена кардинальними змінами в суспільстві від початкового освоєння спадщини В. Сухомлинського до оволодіння його концепцією навчання та виховання.

У контексті нашого дослідження звернено

увагу на дисертаційне дослідження Ю. Новгородської «Розвиток ідей В. Сухомлинського з формування творчої особистості школяра в педагогічній теорії та практиці сучасної школи» (2004) [5], у якому представлено аналіз розвитку педагогічних ідей щодо формування творчої особистості школяра в 70–90-х рр. ХХ ст. У дослідженні науковцями педагогічної спадщини В. Сухомлинського дисертантка на основі використання проблемно-тематичного підходу до систематизації праць з окресленої проблеми, а також за допомогою хронологічного критерію виокремлює два періоди: перший період – 50–70-ті рр. ХХ ст. За твердженням дослідниці, у цей період відбулося становлення В. Сухомлинського як педагога-теоретика, науковця й педагога-новатора, який уже у своїх перших педагогічних працях («Верьте в человека», «Духовный мир школьника», «Людина неповторна» та інших) відійшов від ортодоксального колективістського канону і, не применшуючи виховної ролі колективу, проголосив авторитет індивіда, що прозвучало бінарною опозицією до існуючої офіційної парадигми. Ю. Новгородська підкреслила, що увага дослідників педагогічного доробку В. Сухомлинського переважно концентрувалася на суперечностях поглядів ученого [5, с. 193–194].

Виокремлюючи другий період – 70-ті рр. ХХ – поч. ХХІ ст., дисертантка зазначає, що це був період визнання педагогічної гуманістичної концепції педагога, оскільки в цей час видаються вибрані педагогічні твори В. Сухомлинського, створюється Українська асоціація імені Василя Сухомлинського, проводяться щорічні науково-практичні конференції, педагогічні читання, видаються збірники матеріалів конференцій та читань [5, с. 193–194].

Ідеї В. Сухомлинського отримали широкий резонанс у засобах масової інформації, наукових розвідках. У 90-ті рр. ХХ ст., за визначенням академіка О. Савченко, сформувався напрям в історії педагогіки – «сухомлиністика», який, спираючись на творчий доробок В. Сухомлинського, досліджує і поширює його спадщину, підтримує досвід реалізації й розвиток його ідей в Україні та за її межами. Він об'єднує дослідників, що вивчають творчу біографію, діяльність і погляди В. Сухомлинського на ту чи ту педагогічну проблему з України, а також з Росії, Вірменії, Греції, Китаю, Німеччини та інших країн. У межах цього напрямку швидкими темпами зростає кількість публікацій, у яких висвітлено освітню діяльність та педагогічний доробок В. Сухомлинського [7, с. 6].

Широко використовується спадщина педагога в Китаї, де в 1998 р. створено Всекитайську Асоціацію Василя Сухомлинського (очолює Ван Ігао), перекладено китайською мовою і видано практично всі праці українського педагога. КНР – це єдина країна, де в 2001 р. перевидано 5-томне видання творів В. Сухомлинського. Китайські дослідники неодноразово відвідували Павлівську середню школу, брали участь у семінарах та конференціях. У 1998 р. була проведена Всекитайська конференція «Ідеї В. О. Сухомлинського в КНР» [11].

У сучасній китайській історіографії сухомлиністики є кілька спроб створення періодизації поширення і розвитку ідей В. Сухомлинського в КНР. Чжу Сяомань виділяє чотири складові частини поширення ідей В. Сухомлинського в китайському освітньому просторі:

– переклад китайською мовою праць В. Сухомлинського, їхня публікація великими накладками в різних регіонах країни;

– публікація цілої низки досліджень про творчість В. Сухомлинського як китайських, так і зарубіжних дослідників, що аналізують творчість педагога, оцінюють актуальність його ідей для сучасної школи і педагогіки;

– експерименти, що проводяться у 36 школах КНР з використанням ідей В. Сухомлинського у практиці сучасної китайської школи, спроби створення моделі сучасної реформованої сільської китайської школи, в основу якої покладено ідеї видатного педагога;

– публікації педагогів-практиків, що описують власний досвід використання ідей В. Сухомлинського в умовах китайської школи [12].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, проблема вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського широко представлена в науковому дискурсі, причому найбільш актуалізованим виявився аспект, пов'язаний з історичними періодами дослідження спадщини видатного педагога. Розроблена дослідниками періодизація розвитку сухомлиністики дає можливість окреслити закономірності її розвитку, прослідкувати загальні тенденції, цілі звертання вітчизняних та зарубіжних дослідників до спадщини видатного українського педагога. Проте накопичений матеріал може слугувати предметом окремого вивчення, у якому знайде своє відображення сучасний новітній дослідницький інструментарій, що спрямований в бік парадигми людино(дитино)центричної.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Белан Г. В. До проблеми дослідження

педагогічної персоналії у дискурсі сучасної історико-педагогічної науки / Г. В. Белан // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон: ХДУ, 2012. – Випуск 61. – С. 11–14.

2. Белан Г. В. Сучасні наукові підходи до вивчення спадщини В. О. Сухомлинського: типологічний концепт / Г. В. Белан // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. – 2014. – № 1.(47). – С. 26–31.

3. В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів: монографія / упоряд.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко; авт. кол.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – 504 с.

4. Матвеев В. Ф. В поисках истины / В. Ф. Матвеев // Учительская газета. – 1986. – № 154 (8779). – 25 декабря. – С. 2.

5. Новгородська Ю. Г. Розвиток ідей В. Сухомлинського з формування творчої особистості школяра в педагогічній теорії та практиці сучасної школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ю. Г. Новгородська; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2004. – 21 с.

6. Пархета Л. П. Історіографія вивчення спадщини В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / Л. П. Пархета // Витоки педагогічної майстерності. – Серія : Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 6. – С. 31–37. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2009_6_8.

7. Савченко О. Я. Розвиток сухомлиністики за десять років (1993 – 2003 рр.) / О. Я. Савченко // Освіта України. – 2003. – 7 жовтня (№ 75). – С. 6.

8. Сараєва О. В. Педагогічна система В. О. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. В. Сараєва; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2007. – 250 с.

9. Сухомлинська О. В. Деякі аспекти еволюції сприйняття творчості В. Сухомлинського: дорога довжиною в 40 років // В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів: монографія / Упоряд.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко; авт. кол.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – С. 74–96.

10. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України. – Частина 1. – Х.: ОВС, 2002. – С. 37–54.

11. Танасійчук О. Почему система Сухомлинского работает в Китае. А не у нас? / О. Танасійчук // Киевский вестник. – 2011. – № 77 (6890). – С. 4.

12. Цзихуа Л. Творче використання спадщини В. О. Сухомлинського в КНР: автореф. дис. ... канд.

пед. наук: 13.00.01 / Л. Цзихуа; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2005. – 19 с.

13. Чернишов О. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / О. Чернишов. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/3637>.

REFERENCES

1. Bielan, H. V. (2012). *Do problemy doslidzhennia pedahohichnoi personalii u dyskursi suchasnoi istoriko-pedahohichnoi nauky*. [To the problem of the study of pedagogical personalities in the discourse of modern historical and pedagogical science]. Kherson.

2. Bielan, H. V. (2014). *Suchasni naukovy pidkhody do vuvchennia spadshchyny V. O. Sukhomlynskoho: typolohichni kontsept*. [Modern scientific approaches to the study of the legacy of V. O. Sukhomlynsky: a typological concept]. Mykolaiv.

3. Sukhomlynska, O. V., Savchenko, O. Ya., Kurylo, V. S., Bekh, I. D. ta in. (2012). *V. O. Sukhomlynskyi u rozdumakh suchasnykh ukrainskykh pedahohiv*. [V. O. Sukhomlynsky in contemplation of modern Ukrainian teachers]. Luhansk.

4. Matveev, V. F. (1986 dekabria). *V poyskakh ystyny*. [In search of truth]. Kyiv.

5. Novhorodska, Yu. H. (2004). *Rozvytok idei V. Sukhomlynskoho z formuvannia tvorchoi osobystosti shkoliara v pedahohichnii teorii ta praktytsi suchasnoi shkoly* [Development of V. Sukhomlynsky's ideas on the formation of a student's creative personality in the pedagogical theory and practice of a modern school]. Kiyiv.

6. Parkheta, L. P. (2009). *Istoriografii vuvchennia spadshchyny V. O. Sukhomlynskoho* [Historiography of the study of the legacy of V. O. Sukhomlynsky]. Kyiv.

7. Savchenko, O. Ya. (2003 zhovtn). *Rozvytok sukhomlynistyky za desiat rokiv (1993–2003 rr.)*. [Development sukhomlynistyky for ten years (1993–2003)]. Kyiv.

8. Saraieva, O. V. (2007). *Pedahohichna systema V. O. Sukhomlynskoho v naukovomu dorobku vitchyznianskykh uchenykh*. [V. A. Sukhomlynsky's pedagogical system in the scientific work of domestic scientists]. Kherson.

9. Sukhomlynska, O. V. (2012). *Deiaki aspekty evoliutsii spryiniattia tvorchosti V. Sukhomlynskoho: doroha dozhynoiu v 40 rokiv*. [Some aspects of the evolution of the perception of creativity V. Sukhomlynsky: road length of 40 years]. Lygansk.

10. Sukhomlynska, O. V. (2002). *Periodyzatsiia pedahohichnoi dumky v Ukraini: kroky do novoho vymiru*. [Periodization of Pedagogical Thought in Ukraine: Steps to a New Dimension]. Kyiv.

11. Tanasyichuk, O. (2011). *Pochemu systema Sukhomlynskoho rabotaet v Kytae. A ne u nas?* [Why the Sukhomlynsky system works in China. And not with us?]. Kyev.

12. Tsykhua, L. (2005). *Tvorche vykorystannia spadshchyny V. O. Sukhomlynskoho v KNR*. [Creative use of the legacy of V. O. Sukhomlynsky in the People's Republic of China]. Kiyiv.

13. Chernyshov, O. (2016). *Pedahohichna spadshchyna V. O. Sukhomlynskoho*. [V. O. Sukhomlynsky's pedagogical heritage]. Rezhym dostupu: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/3637>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: освіта Кіровоградщини (Єлисаветградщини) другої половини XIX – XX століття в історико-педагогічних рефлексіях українських дослідників.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FILONENKO Oksana Vladimirovna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: Education of the Kirovohrad Region (Yelysavethradshchyna) of the second part of the XIX and XX centuries in the historical-pedagogical reflections of Ukrainian researchers.

Дата надходження рукопису 17. 06. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул